

Kolonizasyon, Batı Irkçılığı ve Afrika'da Kimlik Bunalımı: Melez mi, Madun mu, Öteki mi?

Ufuk Necat TAŞCI*

Özet

Genel kabule göre, Afrika kıtasında köleliğin ve köle ticaretinin Batı tarafından uygulanması 1444'te başlar. 1787'de zirveye çıkan transatlantik köle ticareti, 1807'de İngiltere'de köleliğin yasaklanmasına kadar yüzyıllar boyunca devam etmiştir. İngiltere'yi müteakip köleliği kaldırmaya başlayan batılı ülkeler, 19'uncu yüzyıl henüz tamamlanmadan, bu sefer Afrika'nın Avrupalılar tarafından paylaşılma planı olarak da nitelendirilen Berlin Konferansı'nı (1884-1885) düzenlemişlerdir. Bu süreç, Afrika'nın neredeyse tamamının batılı ülkelere sömürülmeye başladığı, kıta ülkelerinin 1940'lı yıllara kadar çok büyük acılar çektikleri bir döneme evrilmiştir. 1945 itibarıyla başlayan dekolonizasyon süreciyle bağımsızlık mücadelelerine girişen Afrikalı ülkeler, her ne kadar siyasi anlamda özgürlüklerini tescil ettirseler de, dekolonizasyon sürecinin arkasında Batı'nın, tarihsel ırkçılığı ile beslediği neokolonial stratejilerinin olduğunu görmek mümkündür. Bu çalışmada, kendisine bu sebepten dolayı halen kimlik arayışında olan Afrikalı ülkelerin, neden bu durumda oldukları izah edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışma postkolonyalizmin bu çağda neden halen gerçekleşmediğini, aslında yaşananların ve sonuçlarının Batı'nın neokolonialist perspektifiyle nasıl bir düşünsel ilişki içerisinde olduğunu açıklamayı hedeflemektedir. Güncel gelişmeler ışığında, son olarak, Afrikalı ülkelerin kendilerini ortasında bulmaları muhtemel yeni riskler ve çözüm önerileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Kolonyalizm, Post-kolonyalizm, Neo-kolonyalizm, Kimlik

Abstract

According to widespread consensus, the Western initiation of slavery and the slave trade on the African continent commenced in 1444. The transatlantic slave trade, reaching its zenith in 1787, persisted for several generations until the abolition of slavery in England in 1807. After England's abolition of slavery, Western nations held the Berlin Conference (1884-1885), commonly referred to as the European strategy for partitioning Africa, right before the end of the 19th century. Western nations exerted colonial control over nearly the entire African continent, resulting in considerable hardship for the region until the 1940s. Commencing in 1945, African nations faced challenges in gaining independence through the process of decolonization. While they achieved political freedom, it is evident that the decolonization process was influenced by the neocolonial tactics of Western powers, fueled by their historical racism. This study aims to clarify the reasons why African countries, which are still in the process of defining their identity, are currently facing this specific scenario. This study strives to elucidate the reasons behind the lack of realization of postcolonialism in the present era. It also seeks to explore the conceptual connection between current events and their effects and the neocolonialist worldview of the Western world. Subsequently, considering the latest advancements, the forthcoming hazards that African nations are prone to encounter and proposals for remedies will be debated.

Keywords: Africa, Colonisation, Post-colonialism, Neo-colonialism, Identity

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ufuknecat.tasci@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9580-608X

Giriş

Günümüzde yaşanan gelişmeler, dünyanın istikrarsızlıkla meşhur bölgelerindeki sürekli çatışmalar, bilhassa Ortadoğu ve Afrika çalışmalarının temelini teşkil eden kolonyalizm çalışmalarının neden daha çok ele alınması gerektiğini gösterir niteliktedir. Hegemon, emperyalist batılı güçlerin özellikle 19'uncu yüzyıl sonlarına doğru başlattığı Afrika kolonizasyonu, pek çok cihette günümüz istikrarsızlık ve çatışmalarının temelini teşkil etmektedir. Afrika'nın Avrupalılar tarafından paylaşılma planı olarak da nitelendirilen Berlin Konferansı (1884-1885) ile başlayan süreç, etkileri halen hissedilen, jenerasyonlardır süregelen çıkmazları beraberinde getirmiştir.

Modern literatürde sömürge dönemini ele alan siyasi tarih, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji merkezli yürütülen pek çok çalışma gibi, 1945 itibarıyla başlayan dekolonizasyon (sömürgecilikten kurtuluş) dönemi ve sonrasını ele alan post-kolonyalizm çalışmaları gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Pek çok farklı hususta ele alınan ve sömürgecilik sonrası bağımsızlığını kazanan ülkeleri, toplumlarını geniş yelpazede inceleyen sayısız çalışma mevcuttur. "Peki günümüzde küresel güçlerin halen diğer ülkeleri pek çok cihette etki altına aldığı, siyasi nüfuz oluşturduğu/oluşturmaya çalıştığı, askeri anlamda müdahalede bulunabildiği bir çağda post-kolonyalizm gerçekten ampirik olarak doğrulanmış bir mefhum mudur?" sorusu, halen tartışılmaya oldukça açık bir konudur. Bu çalışmanın bağlamından kopmamak adına bu soruya tafsilatlı bir cevap vermek pek mümkün gözükme de, post-kolonyalizmin kavramsal tartışmadan öteye geçemeyeceği, günümüz gerçeklikleri ortasında bu makale müellifinin temel düşüncesidir ve bunu bir not olarak belirtmek, diğer kısımlara geçmeden evvel önem arz etmektedir.

Batılı emperyalist devletlerin, bilhassa Berlin Konferansı sonrasında sömürgeleştirilmesine başladığı Afrika kıtasında, günümüzde tam manasıyla iktisadi ve siyasi bağımsızlık elde edebilmiş, istikrarlı şekilde idare edilebilen ülke sayısı kısıtlıdır. Bu çalışma, pek çok diğer unsur içerisinden, Afrika'da kolonyalizm süreci sonrasında ortaya çıkan 'kimlik' sorununa değinme amacı gütmektedir. Nitekim, kolonyalist ülkelerin, sömürgesi haline getirdikleri ülkelerde yaymaya çalıştığı ideolojik fikirler vasıtasıyla uzun süreli nüfuz sürdürme çabaları bilinen bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, kolonizasyon dönemiyle sınırlı kalmaz ve genelde dekolonizasyon sonrasında da sömürülen top-

lumlar üzerinde derin izler bırakır. Sömürgecilerin dayattığı bu derin izler içerisinde, sömürülen toplumlar ve onların ilerideki jenerasyonlarının üzerinde en etkin olan unsurlardan birisi ise 'kimlik' arayışı olagelmıştır.

Kolonizasyon ve Dekolonizasyon: Beyaz Nezdindeki Afrikalı

19'uncu yüzyıl itibarıyla köleliği yasaklamaya başlayan Avrupa ülkelerinin, aynı yüzyılın sonlarına doğru Berlin Konferansını düzenlemesi ve Afrika'yı emperyal, kolonyal hedeflerle parçalamaya başlaması oldukça manidar bir gerçekliktir (Padimore, 1936). Bu gerçeklik, Berlin Konferansı sonrasında Afrika kıtasının insanlık suçlarının her çeşidine sahne olduğu, katliamların, zorunlu göçün ve köleliğin, sömürgeci Avrupa tarafından Afrika kıtasına taşındığı bir sürece tekabül etmektedir. Hammadde ve yeni kaynak keşfi, zenginlik adına Afrikalı ülkelerde uygulanan zulüm dolu yılların başlangıcı anlamına gelmektedir (Fanon, 2005). Kayongo-Male ve Onyango (1991) tarafından 'Batı Terörizmi' olarak telakki edilen bu süreç, etkileri uzun yıllar devam edecek olan kıta içerisindeki düzensiz göçün, istikrarsızlığın ve vahşet dolu uygulamaların da habercisidir.

Berlin Konferansı'ndan on beş sene önce, yüzde onluk bir kısmı Avrupalı ülkelerin kontrolü altında olan Afrika'da, 1914 yılı itibarıyla ise kıtanın yüzde doksanlık bir oranı, yedi Avrupa ülkesinin (Britanya, Fransa, Belçika, Portekiz, İtalya, Almanya ve İspanya) sömürgeciliği altına girmişti. Altın, bakır, elmas, palm yağı ve kauçuk gibi doğal kaynaklara sahip olmanın acı bedelinin ödettildiği Afrika ülkelerinde, sadece 1885-1904 tarihleri arasında on ile yirmi milyon Afrikalının Avrupalı sömürgeci ülkelerce öldürüldüğü bilinmektedir (Fides, 2004). Sylvester ve Anthony (2014), bu katliamların fikirsel temellerine değinirken, kolonyalist düşüncenin Avrupa'da şekillenmesi ve meşrulaştırılmasında Thomas Hobbes da dahil olmak üzere pek çok bilinen düşünür bulunduğunu belirtirler. Bu hususta materyalist düşünürlerin Avrupa kolonyalizmini meşrulaştırmaya yardımcı olduğunu idda eden Sylvester ve Anthony (2014), aynı şekilde materyalist akım sayesinde Afrikalıların, Avrupalıların amaçları doğrultusunda bir araca dönüştüklerini belirtmekte bir beis görmez.

Hobbes'a ek olarak, Makumba (2007), Immanuel Kant'ın da benzer şekilde Avrupa'nın Afrikalılara karşı sahip olduğu kültürel önyargı-

nın akademik ifadeleri hususunda ilham olduğuna işaret etmektedir. Kant'ın 'Anthropology from A Pragmatic Point of View (1775)' isimli eserinde insan ırkının sadece beyaz insanlardan oluştuğunu, diğerlerinin ise iklim koşulları sebebiyle sonradan siyahileştiğini iddia etmesinin, beyaz, sarı, negro (siyahi) ve kırmızı (Amerikalılar) olarak yaptığı ayırımın, bu renkler arasında beyazları üstün tutmasına işaret eden araştırmacılardan birisi de Makumba'dır. Nitekim Kant sonrasında, Hegel (ki devleti hem politik hem de etik bir varlık olarak tanımlar) de Afrika'ya karşı ırkçı fikirleri ile öne çıkmıştır. 'Tarih Felsefesi Üzerine Dersler' isimli eserinde Afrika'yı tarih hareketinin dışında tutan ve rasyonalite alanının da dışına iten Hegel, ruhu aklın tezahürü olarak nitelerken, bu 'rasyonellik' içerisinde Afrika'ya yer vermez ve zencilerin yaşamında bilincin, henüz herhangi bir önemli nesnel varoluşun gerçekleşmesine ulaşmadığını savunur (Hegel, 1956).

Bahse konu düşünce ve argümanlar, beyaz ırkın üstünlüğüne dair sözde 'entelektüel' yargılarla ileriki dönemin Avrupalı sömürgecilerine 'ilham kaynağı' olmuştur. Bilhassa Fransa, İngiltere ve Almanya'da alt tabaka görülen diğer ırklara karşı, onları sözde 'medenileştirme' sorumluluğu oluşmaya başlamıştır. Hegel'in verdiği derslerde yine benzer şekilde tarihi dört ana kategorizasyona tabi tutması aynı 'sorumluluğa' meşruiyet kazandırma hususunda Avrupalı emperyalistleri beslemiştir. Doğu, Yunan, Roma ve Cermen dünyası olarak bir kategorizasyon ortaya çıkaran Hegelci söylem, ideolojik, Avrupa-merkezci bir 'üstünlük' mefkûresinin temellerini atmıştır (Dussel, 2005). İşte iktisadi, siyasi, sosyolojik ve düşüncel temellerinin en özet haliyle bu şekilde atıldığı Afrika'nın Avrupalı devletler tarafından kolonizasyonu, 1950'ler itibarıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerini dekolonizasyon sürecine bırakmıştır. Bu hususta ise şüphesiz, İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin iktisadi ve siyasi anlamda güç kaybetmesini müteakip olarak oluşturduğu yeni stratejisi temel unsurlardan birisidir (Medlicott, 1968).

Etkileri Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a, hatta günümüze kadar farklı boyutlarda devam eden Afrika'daki sömürgeciliğin kıtadaki devletlere sirayet ettiği birincil hususlar mevcuttur. Bunlardan en sık karşı karşıya kaldığı husus ise, yine İkinci Dünya Savaşı sonrası beliren 'ulusal kimlik', 'ulus devlet' atmosferinde Afrikalı ülkelerin seçmek zorunda olduğu yoldur. Bu bağlam-

da İkinci Dünya Savaşı esnasında başlayan ve felsefe, siyaset, sanat gibi pek çok alanda Edward Said, Jean-Paul Sartre, Aime Cesaire gibi kişilerin üzerinde yoğun olarak durduğu 'dekolonizasyon' kavramı, Afrika çalışmalarının da merkezini teşkil etmektedir. Sömürgecilik sonrası 'kurumsal ve zihinsel inşa' sürecine tekabül eden 'post-koloniyalizm' kavramı, tam olarak burada neşet etmiştir. Fakat, günümüzde de halen etkileri gözlemlendiği üzere, Afrika'da silahlı mücadele ile kazanılan bağımsızlıklar aynı zamanda zihinsel, iktisadi ve sosyolojik olarak da tam anlamıyla özgürleşmeye tekabül etmemiştir. Nitekim Afrika'da dekolonizasyon çalışmaları yürüten pek çok akademisyen, sömürge karşıtı çalışmalarında dahi sömürgeciler tarafından icat edilen yöntemler ve onlara ait platformlarda çalışmalarını yürütmektedir. Bu hususun bir 'psikolojik aynılaştırma' hasebiyle gerçekleştiğini iddia eden Korkut (2019) gibi araştırmacılar, yeni nesil araştırmacı ve düşünürlerin bir kimlik bunalımı yaşadığını ve 'köksüzlük' probleminin temel unsurlardan birisi olduğuna değinmektedirler. Nitekim, bugünün post-kolonyal Afrikası, Wiredu'nun (2004) deyimiyle bir post-kolonyal ruh arayışındadır. Esasen tüm bu gerçeklikler, Afrika'nın halen bir post-kolonyal dönemde değil ama neo-kolonyal döneme ev sahipliği yaptığını gösterir niteliktedir.

Post-Kolonyalizm Döneminde Afrika'nın Kimlik Arayışı

Bilindiği üzere, post-kolonyalizm düşüncesinin özünde sömürülenler, 'ötekileştirilmiş' ve 'nesnelleştirilmiş' kesimi temsil etmektedir. Onları bir özne olarak merkeze almaya yönelik eleştiriler ise, post-kolonyalizmin eleştirilmesinde kullanılan temel argümanlar olmuştur. Zira eleştiriler, bu amacın gerçekleşmesi adına iki temel engel olduğunu iddia eder. Bunlardan birincisi Batılıları her türlü eylemin faili addetmektir, bunu inşa eden düşünsel altyapı ile mücadele edilmelidir. İkinci husus da dekolonizasyon/siyasi bağımsızlığa rağmen Batıya kutsallık atfedici, denk olmayan ilişki hiyerarşisinden kurtulabilmektir. Lazarus (2002), Avrupamerkezci bu düşünsel altyapının temel iddiası olan açık, şeffaf, evrensel ve mutlak hakikatleri kabul etmez, bu düşünce ile oluşturulmak istenen etkiyi ele alarak onu ortadan kaldırmayı amaç edinir. Bu hususu Batı literatüründe sıkça kullanılan 'ışık' metaforu üzerinden ele alan Dellaloğlu (2000), ışığın yokluğu kadar mutlak çokluğunun da görmeye engel olduğu bir metafor üzerinden bu durumu izah eder. Nitekim Kant'ın aydınlanma addettiği 'insan aklını başka-

sının yönlendirmesi olmadan kullanabilme' tasavvuru, bu çalışmada daha önce ele alındığı üzere aydınlamayı 'beyazlar' özelinde ele alarak, 'ötekileri' bu mahiyette görmez (Kant, 1784).

Kant'tan sonra Hegel ile devam eden ve günümüze kadar ulaşan çalışmalara yönelik, bahse konu hususlarda eleştiriler mevcuttur. Immanuel Wallerstein (2007), bu hususu ele alırken Avrupa'nın 'öteki-ne' karşı uygulamakta olduğu politikalarda meşru zemin oluşturmak adına evrensellik kavramını kullandığını dile getirmiştir. Günümüzde, halen, sosyal bilimlerin Avrupamerkezci yapıda olduğunu belirten Wallerstein (1997), Avrupamerkezçiliğin modern dünya sisteminin kuruluşundaki rolüne değinir. Bu bağlamda bu sistemin kuruluşunun bir ürünü olan sosyal bilimlerin de Avrupamerkezci söylem üzerine şekillendiğini ifade eder. Dolayısıyla, fiili olarak sağlanan siyasi bağımsızlıkların, sömürgeci enetelektüel dünyasından bağımsız bir düşünce sistemi oluşturması gereklidir. Bu sistemi inşa edecek olan ise yüzleşilmesi gereken 'kimlik' problemidir.

Sömürgeciliğin tıpkı diğer toplumlar gibi Afrika ülkelerine bıraktığı birkaç kadim sorun günümüzde etkilerini halen hissettirmektedir. Bunlardan birisi, sömürge topluluklarında bırakılan kültürel etkidir, ki bu nüfuz, hegemonya tahkimi adına kullanılan bir unsurdur. Bir diğer husus ise Batılı ülkelerin dekolonizasyon sonrası Afrikalı eski sömürgeleriyle kurguladığı ilişkide oluşturduğu zihinsel kodlardır. Bu husus, siyasi anlamda bağımsız olan ülkelerin zihinsel anlamda sömürge olarak kontrol altında tutulmak istemesine, neokolonyalizme tekabül eder. Afrikalı eski sömürge ülkelerin, batı ile ilişkilerinde bu hususun siyasi, iktisadi, sosyolojik ve kültürel teşhisini doğru olarak yapması, siyasi bağımsızlığın ideolojik olarak da gerçekleşmesi adına önem arz etmektedir. Bu hususa Faoucault'tan mülhem bir eleştiri getiren Edward Said (2013), şarkiyatçılığın söylemsel incelemesinin gerekliliğini savunur. Avrupamerkezci literatürün algıladığı Şark'ın, pek çok cihette kontrol edilmesi gerektiğine dair söylemin kodlarının, başka türlü anlaşılamayacağını savunur. Bu bağlamda Said, Şark-Garb arasında bir temayüz bulunduğunu, bunun temelini ise ontolojik ve epistemolojik ayırım odaklı bir düşünce biçiminden müteşekkil olduğunu belirtir. Bu husustaki değerli çabaları, sömürgecilik sonrası entelektüel bir cevap oluşturulması hususunda, Afrikalı devletler de dahil, tüm sömürgecilik karşıtı fikirlere katkıda bulunmuştur.

Said'i müteakip ortaya çıkan düşünceler, bu zemin üzerine sömürgeciliğin ikinci alanını yerleştirmiştir. Bu husus, sömürgeciliği ortaya çıkaran etkenleri incelemeye, sömürgeci zihniyeti anlamaya ve ifşa etmeye dönük çalışmaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda literatüre Homi Bhabha damga vurmuş, psikanaliz kavramları da ikinci alanda var olmaya başlamıştır. Yine benzer şekilde 'Kültür' kavramı Malik bin Nebi tarafından pedagojik boyutta tartışılmıştır (Nebi, 2014). Bhabha'nın post-kolonyalizm dönemine dair oluşturduğu kuramda yer verdiği temel kavramlar muğlaklık, fetişleşme ve melezlik gibi kavramlar, literatürde halen üzerine tartışmalar devam eden kavramlardır. Bu doğrultuda, Bhabha'ya göre, sömürgeci ile sömürgeci arasındaki ilişki sonrası bir 'üçüncü alan' ortaya çıkmıştır. Bu alanda oluşan 'melezlik' ve 'muğlaklık', sömürgeci ve sömürge arasında karşılıklı olarak kutuplaşmanın törpülenmesini doğurmuştur. Bu törpülenmenin ana müsebbibi olarak sunulan unsur ise 'taklittir'. Dolayısıyla, sömürgecilik sonrası dönemde her anlamda bağımsızlaşma sağlayabilecek, gerçekçi bir çözüm bulunması zorlaşmıştır (Vardar, 2012). Bahse konu taklit unsuru, sadece kültürel anlamda kendisini hissettirmez, aynı şekilde iktisadi, siyasi ve sosyolojik olarak da pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Nitekim günümüzde bu 'muğlaklık' ve 'melezlik', Batı'nın fiili olarak bittiği iddia edilen sömürgeciliğinin, halen Afrika ülkelerindeki etkisini hayatın her alanında hissettirdiği gerçeğiyle daha da keskinleşen bir sorundur.

Bu sorun, her ne kadar pek çok farklı katmanları olan ve aşılması zor görünen hususları içerisinde barındırsa da bahse konu katmanların hepsinde merkez teşkil edecek bir 'kimlik' oluşumu, ilk ve en önemli adımdır. Bu kimliğe yaslanarak oluşturulması muhtemel siyasi, iktisadi ve sosyolojik gerçeklikler, gerçek anlamda bir dekolonizasyon sürecini beraberinde getirebilir. Fakat Fanon'un (1985) da belirttiği gibi, bu kimlik inşasını engelleyebilmek adına, sömürgecilerin oluşturduğu pragmatist, hatta ve hatta Makyavelist bir neokolonyalizm ideolojisi, galebe çalmıştır. Fanon, sömürülen toplumların, kendi kimliklerine dönmelerinin, barbarlık ve cehalete geri dönüş anlamı taşıyacağına yönelik ciddi bir sömürgeci çabadan bahsetmektedir. Kendisine göre bu unsur gayet 'başarılı' bir şekilde sömürülen toplumların çoğunun zihinlerine yerleştirilmiştir. Fanon bu bağlamda sömürgeye karşı girişilen savaşta aydınların, savaşı her anlamda sonuna kadar sürdürmesi gerektiğini, aksi takdirde geçmişin bir değeri olmayacağını ifade eder.

Bunun sebeplerinden birisi, günümüzde postkolonyalizm çalışmaları denince akla gelen 'madun' kavramını anlamakla ilintilidir.¹

İlk olarak Gramsci tarafından kullanılan askeri bir sözcük olan 'madun', Gayatri Chakravorty Spivak tarafından yurttaşlık yapılına erişimi olmayan, alt sınıf kişi manasında kullanılmıştır. Ranajit Guha'nın iddiasına göre madun, sömürgeci zihniyetin tarihyazımında da kendisine yer bulamamaktadır. Guha'nın tasnifinde madun, elit olarak tasvir edilen grup dışında kalan tüm halkı kapsar. Tarih yazımından iktisadi sisteme kadar, Avrupamerkezci anlayışa eleştirel yaklaşarak bu hususu sorunsallaştırır. Ona göre, batı, sömürge döneminde bizzat kendisi eliyle, dekolonizasyon sonrası ise milliyetçi tarih yazımında ana öznedir (Pandey, 2004).

Sivil toplum, devlet ve ulus bilinci olmadığından hareketle maduna tarihyazımında yer vermeyen Batı, bu anlamda eksik gördüğü kitleler üzerinde söz hakkı olduğu yargısıyla hareket etmektedir (Guha, 1999). Bu husustaki düşüncelerini dile getiren Spivak (1990), örnek olarak İngilizlerin Hindistan'da baskıcı bir idare kurarken nicelik olarak yetersiz olsa da yerli elitleri kullanarak bunu gerçekleştirmesine değinmektedir. Yine aynı husustaki emperyal epistemeye vurgu yapan Spivak, İngiliz Hükümetinin, Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla 'yerlileri' ekonomik ve politik restorasyondan dışlamasına değinir. Bu restorasyona entegre olmayı ise, bunu gerçekleştirmeyi çalıştığı toplumun bir 'yükümlülüğü' olarak hissettirmesi, Spivak'ın İngiliz sömürgeci hususunda radarında yer alan unsurlardandır. İngiliz sömürgeciliğinde, yine İngilizlerin, sömürdükleri toplumda ürettiği hiyerarşiye arşiv belgeleri ışığında değinen Spivak, İngilizlerin anlaşmalar adına kullandığı kesim ile, toplumun diğer tabakası (madun) arasında dahi hiyerarşi oluşturmasını ele alır. Bu negatif hiyerarşi, Afrika kıtasında dekolonizasyon dönemi sonrasında özgün bir kimlik, iktisadi sistem, sosyoloji ve kültür oluşmasının halen en etkin sebeplerinden birisidir.

Franz Fanon, 1960'lı yıllarda bağımsızlığını elde eden Afrikalı liderlerin önünde pek çok sorun bulunduğunu, bunlardan en önemlisinin ise eski sömürgecileri ile ne tarz bir politik ve iktisadi ilişki kuracaklarına karar vermek olduğunu söylemektedir. İkinci Dünya Savaşı

¹ Daha detaylı bilgi için bkz: Akbaş, A. (2023). "Gayatri Chakravorty Spivak ve Postkolonyal Teori Üzerine Notlar", *Kültür Araştırmaları Dergisi* (19), 292-307. <https://doi.org/10.46250/kulturder.1370220>.

sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş, ABD ve Sovyetler arasındaki rekabete istinaden kurulmuş çift kutuplu düzen, Afrika'daki ülkelerin bağımsızlık mücadelelerine uzanan gelişmelere şahitlik etmiştir. Bu süreçte özellikle eski Fransız sömürgesi Afrika ülkelerinin mücadelesi öne çıkmıştır. Fakat Fransa, küresel gelişmeler ışığında, bilhassa Frankofon Afrika üzerinde yeni politika ve stratejiler oluşturmaya başlamıştır. Martin'e (1985) göre, Fransa'nın bu stratejisi, küresel gelişmeler ışığında sömürgeciliğin devamına tekabül etmektedir ve Afrikalı ülkeler bağımsızlıklarını fiilen elde etmiş olsalar da Fransa'nın ekonomik ve siyasi anlamdaki hedefleri kıtada değişmemiştir.

Bu bağlamda Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'ün oynadığı role ve ürettiği 'Fransız Afrikası' kavramına değinen Martin (2000), Afrika ile güçlü ilişkiler kurma adı altında ortaya çıkan bu kavramın Fransa'ya ekonomi, para politikaları, güvenlik ve dış politikada sömürüye devam etme imkanı sunmasını ele almaktadır. Fransa'nın ilk olarak 1939'da sömürgelerine yönelik kurduğu CFA Frangı sistemine değinen Korner (2002) ise, Fransa'nın bu sayede ondört Afrikalı sömürgesi üzerinde günümüzde devam eden tahakkümü kurduğunu belirtmektedir.

Martin'e (2000) göre, Frankafon Afrika'nın ekonomik istikrarsızlığının devam eden sebebi de halen devam eden Fransa nüfuzu ve Frank sistemidir. Fenwick (2009), bu hususta (sömürgecilik) Fransa'nın İngiltere'yi dahi geçtiğini, Fransa'nın Afrika'da yaptıklarının kültürel ve siyasi bir asimilasyon sürecinden müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Ona göre Fransa, bu politikaları izleyerek, Afrika'da sömürgeci uygulamalara devam ederek, uluslararası anlamda prestij kazanmayı hedeflemektedir.

Günümüzde halen devam eden bu ve benzeri uygulamalar, Jazbhay'in (2023) tabiriyle Afrika'daki otoriter liderlerin de kendi iktidarlarını sürdürmek adına uyum sağladığı uygulamalardır. Onun bu düşüncesi, bu çalışmada daha önce ele alınan Hindistan'daki İngilizler tarafından üretilen 'yerel hiyerarşi' göz önüne alındığında, daha da anlaşılır hale gelmektedir. Fakat burada en dikkat çekici unsur, İngilizlerin, Fransızların, batılı sömürgecilerin farklı coğrafyalardaki sömürge politikalarında hep aynı neokolonyal stratejiyi izlemeleridir.

Sonuç

Kavas (2017), Afrika'da dekolonizasyon sürecinin Batı tarafından her ne kadar arzu edilmese de artan maliyetler, kaotik isyanlar ve çıkar ilişkisinin tezahürü olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Günümüzden bakıldığında, ona göre, dekolonizasyon; aslında mevcut sömürge sisteminin farklı bir metoloji ile varlığını sürdürmesine tekabül etmektedir. Güncel olarak yaşanmaya devam eden pek çok husus, Kavas'ın bu argümanlarını doğrular niteliktedir.

Bayeh (2015), sömürgecilik döneminde inşa edilen yapıdaki yapay tasarımın kalıcı sonuçlarının kökenlerini, Berlin'de çizilen sınırlara kadar dayandırır. Nitekim ona göre, Afrika haritası bu denli üstünkörü bir bakışın çok daha üzerinde dengeleri içerisinde barındırmaktadır. Bu husus, Bayeh'e göre halen devam eden sınır kaynaklı devlet içi ve devletler arası çatışmaların ana sebebidir. Batılı sömürgecilerin çizdiği bu üstünkörü sınırlar, farklı etnik grupları bir araya getirmiş ve aynı etnik grupları parçalamıştır. Bahse konu hata bilinçli yapıldıysa sosyolojik, bilinçsiz yapıldıysa siyasi anlamda birçok eleştiriye hak etmektedir. Buna örnek olarak Ruanda, Nijerya ve Sudan'da geçmişten beri yaşanan etnik çatışmalar verilebilir. Benzer şekilde Kenya-Somali arasındaki ve Somali-Etiyopya arasında yaşananlar, aynı etnik grupların keyfi sınırlar yaratılması sonucu çeşitli devletler arasında parçalanmasından kaynaklanan devletlerarası çatışmalara en iyi örneklerdir. Arap Baharı sürecinde kıtanın en çok etkilenen ülkeleri, yani Kuzey Afrika ülkelerinde yaşananlar, yine Bahey'e göre sömürgecilerin yanlış uygulamalarının yakın tarihteki tezahürüdür.

Bu bilinçsiz veya bilinçli sömürgeci kötülük, sadece bu tarz krizlere sebep olmakla kalmamıştır. Afrika, kültürel değerleri, tarihi, kimlik algısı ve tarihi açısından halen işgal altındadır. Kıtada halen yirmibeş ülke Fransızca, yirmi ülke İngilizce, bazı diğer ülkeler ise İspanyolca ve Porekizce'yi resmi dili olarak kullanmaya devam etmektedir (Kavas, 2015). Benzer iddiaları çalışmalarında dile getiren Hanson (2003), sömürgeciliğin temel amacının asla yalnızca hammadde ve iktisadi kaygıdan müteşekkil olmadığını ifade eder. Ona göre sömürgeciler, Afrika'nın yerel kültürlerini, dillerini, insan kaynağını tamamen yok etme amacındadır. Sömürgecilik öncesi dönemde Afrika'da halihazırda işleyen bir sistem olduğunu belirten Afisi (2008), aynı zamanda küçük etnik gruplar halinde de olsa Afrika'da sosyal ve siyasi yapı-

ların sömürgecilik öncesi dönemde mevcut olduğuna dikkat çeker. Güneybatı Nijerya'daki Yoruba'larda anayasal sistemin var olduğu, Afisi'ye göre bilinen bir gerçektir.

Bahse konu örneklerin pek çok boyutta çeşitlendirilebileceği Güneybatı Nijerya'daki durum, Lucien Levy Bruhl, Kant, Hegel gibi Batı merkezli Afrika karşıtı düşüncelerin antitezlerinden sadece birisidir. Fakat bu söylem, ne yazık ki, günümüz itibarıyla Afrika'da tesirini halen hissettiren ve Batı'nın Afrika algısını şekillendirmeye devam eden bir unsurdur. Nitekim Fanon (1967), sömürgecisinin dilini konuşmaya başlayan sömürülen toplumların, sömürgeci kültürünü benimsemeye başladığını ifade etmektedir. Dil, Fanon'a (2016) göre Batının siyasi ve kültürel tahakkümünü şekillendirmede en temel amaç olmuştur. Benzer şekilde Nkrumah, sömürgecilik sonrasında Afrika'da tam manasıyla bağımsız olabilmenin yolunun sosyal, kültürel, bilimsel, ekonomik ve en önemlisi yerli bir devrim ile mümkün olduğunu belirtir (Afisi, 2008).

Bolarinwa ve Andah (1993), zihinsel özgürleşmenin önemine dikkat çektikleri çalışmalarında, Afrika'da zihinsel bağımsızlığın ancak Afrikalılarca temin edilebileceğini iddia etmektedirler. Onlara göre, bunu sağlamanın yolu ise radikal ve devrimci faaliyetlerdir. Fakat bu çalışmada Jazbhay'in (2023) iddiasına yapılan atıfta görüleceği üzere, kendi iktidarlarını korumak, güç sahibi olan bazı liderlerin Batı ile entegre bir ajandası bulunmaktadır. Benzer şekilde, güncel olarak Mali, Burkina Faso ve Nijer, ülkelerinde Batı, bilhassa Fransa etkisini ortadan kaldırmak adına Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'dan (ECOWAS) ayrılarak 2023'te Sahel Devletleri İttifakı'nı kurmuşlardır. Müteakip süreçte ülkelerindeki Fransız nüfuzunun, askerlerinin topraklarından ayrılmasında muvaffak olan bu ülkeler, şu anda ise Rusya ve Çin ile yakın ilişkiler tesis etmektedirler (Melville, 2024).

Sonuç olarak Afrikalı sömürge devletler, dekolonizasyon süreci ile beraber siyasi bağımsızlık kazansalar da Batı'nın neokoloniyal stratejileri neticesinde bu bağımsızlık süreci tamamlanamamış, kadük kalmıştır. İdeolojik, sosyolojik, siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda kıtada nüfuzunu sürdüren batılı ülkeler, günümüze kadar uzanan bir etki alanını neokoloniyal stratejileri çerçevesinde inşa etmiştir. Yani dekolonizasyon sürecinin arkasında, bu çalışmada değinildiği üzere Batı neokoloniyalist stratejileri vardır. Afrika'daki ekonomik, kültürel ve

sosyolojik bunalımın aşılmasına yönelik fikir ve hareketler, genel anlamda bir kutuptan diğerine kaymakta çözümü aramış, bu ise sadece neokolonyalizmin kutbunu değiştirmesini ifade etmiştir.

Afrika kıtasında her anlamda bağımsızlaşma amacındaki ülkelerin, Batı-Doğu arasındaki rekabetin bir unsuru olmaktan çıkarak, Afrikalı bir reçete oluşturmaları gerekmektedir. 2020'den beri kıtada gerçekleştirilen altı önemli askeri darbedeki (Gabon, Mali, Burkina Faso temel argüman, Fransa özelinde Batı nüfuzunu ülkeden çıkarmaktır. Bu nüfuzu kırmak, Afrika ülkeleri adına önemli iken, başka bir neokolonyal sisteme teslim olmak, tahayyül etmesi daha zor sonuçları Afrika'ya geri getirebilir. Afrika ülkelerinin bu bağlamda Afrikalı entelektüel, siyasi, iktisadi ve sosyolojik reçeteleri gündeme alması, kıtanın zihinsel ve siyasi dekolonizasyonu için önem arz etmektedir. Şayet başarılı olursa, Afrika'nın kimlik problemleri de kolaylıkla aşılabilecektir.

Kaynakça

- Afisi, O. T. (2008). Rethinking the African identity crisis. *Journal of African Cultural Studies*, 26(2), 234-247.
- Ahmet Kavas, *Geçmişten Günümüze Afrika*, İstanbul: Kitabevi, 2017.
- Ahmet Kavas, *Osmanlı – Afrika ilişkiler*, İstanbul: Kitapevi, 2015, s.55.
- Ayza Vardar, *Çeviribilimde Sömürgecilik-Sonrası Dönemec: Çeviriyle Sömürgeleştirilenin Çeviriyle Özgürleştirilme Çabası*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 35).
- Bayeh, E. (2015). The Legacy of Colonialism in the Contemporary Africa: A case for intrastate and interstate conflicts. *International Journal of Innovative and Applied Research*, 3(2), 23-29.
- Besim Dellaloğlu, "Giriş", *Toplumbilim*, S.11, İstanbul: Bağlam Yayınları, (2000), s. 9.).
- Bolarinwa, L. *Self-Reliance: A Political Agenda*. In *A Celebration of Africa's Roots and Legacy*. Second Edition. Edited by B.W. Andah; K. Bolarinwa. Ibadan: Fajee Publications, 1993.
- Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, Berna Ülner (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s. 12-13.
- Enrique Dussel, *Anti-Cartesian Meditations: On the Origin of the Philosophical Anti-discourse of Modernity*, the 2nd Annual Conference of the Caribbean Philosophical association, (2005), 3.
- Fanon, F. *The Wretched of the Earth* (Foreword by Homi K. Bhabha; trans. Richard Philcox). New York, NY: Grove Press. 2005.

- Fanon, F. (2016). *Siyah deri beyaz maskeler. C. Koytak (Çev.). İstanbul: Encore Yayınları (orijinal baskı tarihi 1952).*
- Fenwick, L., 2009. *British and French Styles of Influence in Colonial and Independent Africa: A Comparative Study of Kenya and Senegal.* Washington, D.C.: American University, pp. 2-5.
- Fides, A. (2004, April 6). *Massacres and colonialism in Africa.* News- Agenzia Fides. https://www.fides.org/en/news/2152-Massacres_and_colonialism_in_Africa.
- Gayatri Chakravoty Spivak, *The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies and Dialogues*, ed. Sarah Harasym, New York-London: Routledge, 1990, s. 77.
- Georg W.F. Hegel, *The Philosophy of History*, trans. J. Sibire (New York: Dover Publications, Inc., 1956), 8-9.
- Gyanendra Pandey, *Remembering Partition: Violence, Nationalism and History in India*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 13.
- Immanuel Kant, "'Aydınlanma Nedir?' Sorusuna Bir Yanıt (1784)", çev. Nejat Bozkurt, *Toplumbilim*, S.11, İstanbul: Bağlam Yayınları, (2000), s. 17.
- Immanuel Wallerstein, "Eurocentrism and Its Avatars: The Dilemmas of Social Science", *Sociological Bulletin*, C. 46, S. 1 (1997), s. 21.
- Immanuel Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği*, çev. Sinan Önal, İstanbul: Aram Yayınları, 2007, s. 11.
- Isilov, H. (2023) 'Chains of colonialism': *Western powers in Africa vying for control, geopolitical edge, Anadolu Agency.* Available at: <https://www.aa.com.tr/en/africa/-chains-of-colonialism-western-powers-in-africa-vying-for-control-geopolitical-edge/2956190> (Accessed: 19 April 2024).
- Kayongo-Male, D., and Onyango, P. *The Sociology of the African Family.* Essex: Longman. 1991.
- Korkut, M. (2019) *Afrika Düşüncesi ve Dekolonizasyon çelişkisi, TASAM.* Available at: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51349/afrika_dusuncesi_ve_dekolonizasyon_celiskisi (Accessed: 15 April 2024).
- Korner, H., 2002. The Franc Zone of West and Central Africa: A Satellite System of European Monetary Union. *Intereconomics*, Vol. 37, No. 4., pp. 199-201.
- Malik bin Nebi, *Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*, Salih Özer (çev.), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014, s. 15, 46, 51.
- Martin, G., 1985. The Historical, Economic, and Political Bases of France's African Policy. *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 23, No.2., pg.191.
- Martin, G., 2000. *France's African Policy in Transition: Disengagement and Redeployment.* Illinois: University of Illinois, pp. 7-13.
- Maurice Makumba, *Introduction to African Philosophy* (Nairobi: Paulines Publications, 2007), 37-38.

- Medlicott, W. N. (1968). *British Foreign Policy Since Versailles, 1919-1963*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Melville, A. (2024) *Russia exploits western vacuum in Africa's Sahel region, Defense Security Monitor*. Available at: <https://dsm.forecastinternational.com/2024/04/22/russia-exploits-western-vacuum-in-africas-sahel-region/#:~:text=Russia%20has%20strategically%20capitalized%20on,Faso%2C%20and%20now%2C%20Niger>. (Accessed: 29 April 2024).
- Neil Lazarus, "The Fetish of the West in Postcolonial Theory", *Marxism, Modernity, and Postcolonial Studies*, ed. Crystal Bartolovich, Neil Lazarus, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 59.
- Padimore, G. *How Britain Rules Africa*. London: Wishart. 1936.
- Ranjit Guha, *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*, a.g.e., 1999, s. 3-6.
- Sylvester, O. A., & Anthony, O. I. (2014). Decolonization in Africa and Pan-Africanism. *Journal of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi*, 12(23).
- Victor Davis Hanson, *Batı Neden Kazandı? Katliam ve Kültür*, (Çev. Ali Çakıroğlu), İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2003, s. 129.
- Wiredu, Kwasi. ed. *A Companion to African Philosophy*. Malden: Blackwell Publishers, 2004.